

2543

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

LUPTA DINTRE DOUĂ NEAMURI

POLITICA LUI ST. TISZA ȘI POLITICA LUI I. MANIU

— O PARALELĂ ISTORICĂ —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din Revista „CONVORBIRI LITERARE” No. 7—12/1940

«BUCOVINA» I. E. TOROȘȚIU BUCUREȘTI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

LUPTA DINTRE DOUĂ NEAMURI

POLITICA LUI ST. TISZA ȘI POLITICA LUI I. MANIU

— O PARALELĂ ISTORICĂ —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din Revista „CONVORBIRI LITERARE” No. 7 12/1940

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201202881

«BUCOVINA» I. E. YOROUTIU, BUCUREȘTI

UNIVERSITY OF CLUJ

2543

UNIVERSITY OF CLUJ - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY CLUJ

UNIVERSITY OF CLUJ - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY CLUJ

UNIVERSITY OF CLUJ - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY CLUJ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

UNIVERSITY OF CLUJ - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY CLUJ

BIBL. UNIV. CLUJ-CEU
Nr. 1254-1941.
Exemplar legal

IULIU MANIU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LUPȚA DINTRE DOUĂ NEAMURI

POLITICA LUI ST. TISZA ȘI POLITICA LUI I. MANIU

— O PARALELĂ ISTORICĂ¹ —

...«am fost totdeauna de părerea că între poporul român și poporul maghiar nu poate să existe transacțiune: ori noi, ori ei».

Iuliu Maniu

Reînvierea Daciei. Declarațiunile lui I. Maniu din fruntea acestor rânduri se integrează în tradiția luptelor dintre cele două neamuri cari s'au întâlnit între Carpați, Tisa și Dunăre, începând din secolul al X-lea după numărătoarea creștină.

Aceste lupte dintre băstinași și năvălitori au fost neîntrerupte, când surde și tăcute, purtate de norodul răbdător al satelor, când violente, cu isbucniri de revolte, sub conducerea câte unei căpetenii.

Ungurii, deși după încreștinarea lor, și-au întins dominațiunea de stat până la cununa Carpaților, n'au putut desființa, până târziu, organizațiile autohtonilor în cnezate și voevodate. Unele dintre acestea au dăinuit până în veacul al XVIII-lea, când încep să lumineze zorile conștiinței naționale. Aceste instituții voevodale sunt mărturii doveditoare, că românii nu au putut fi complet supuși autorității de stat ungar. Dacă o parte a nobilimii române a fost asimilată, în cursul veacurilor, în clasa stăpânilor feudali, instituțiile străvechi ale poporului român au reușit să înfrunte vicisitudinile vremurilor.

Pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea și în cursul veacului al XIX-lea, luptele dintre Români și Unguri iau un caracter sângeros și încep să se accentueze clar revendicările „națiunii române”, care cere „autonomia politică”, într-o vreme când ideea întemeerii unei Daco-Români formează obiectul de discuție a cancelăriilor marilor puteri europene. După aproape două mii de ani, vechea Dacie reînvie și e legănată, ca un vis frumos, pe pernele de aur ale conștiinței naționale.

Nouă ne-a fost dat să trăim și să vedem cea din urmă înclătăre între reprezentanții tipici ai celor două neamuri, între Contele Ștefan Tisza și Iuliu Maniu. Din această înclătăre cel din urmă a ieșit încununat cu laurii biruinții.

¹ În 1936, când s'au împlinit 30 de ani de la alegerea ca deputat a d-lui Iuliu Maniu în cercul Vint, s'a proiectat tipărirea unui volum omagial. Mi s'a cerut și mie o contribuție. E studiul de față, care apare așa cum a fost scris atunci, deși unele părți ar fi meritat să fie dezvoltate. Am suprimat câteva pasagi dela sfârșit, ca să rămân numai pe teren istoric.

Acest studiu apare cu întârziere din cauza regimului prăbușit. Lupta dintre cele două neamuri a devenit iar actuală.

AUTORUL

Dela năvălirea Ungurilor în strămoșeasca împărăție a Dacilor nemuritori e singura biruință hotărîtoare.

Pajurile stăpînirii românești păzesc acum din nou apele Nistrului, ale Dunării și ale Tisei, iar urmașii pletoșilor viteji ai lui Decebal, încuscriți cu veteranii legionari romani ai lui Traian, s'au ridicat, pentru veșnicie, în lumina istoriei, ca să înscrie pe paginile civilizației umane un nou imn întru mărirea Celui ce cărmuește și stăpânește a toate câte sunt pe acest pământ².

Visul Ungurilor. Declarațiile lui Maniu din fruntea acestor rînduri cred că sunt valabile și pentru secolul nostru în care națiunile se organizează pe baza însușirilor etnice și spirituale.

Cum nu a putut exista o transacțiune în trecutul antebelic între Români și Unguri, așa nu poate să existe nici în viitor, oricâte proiecte de înțelegere și de apropiere ar făuri iluzioniștii.

Ungurii, ca să trăiască și ca ființa lor să aibă un sens în univers, își închipue că vor reuși să reinvie Ungaria milenară, care domina bazinul dunărean și visa să-și întindă egemonia peste ținuturile sud-est europene. Pentru realizarea acestor aspirațiuni, Ungurii bat la porțile marilor puteri, cari în realitate râvnesc să domine fâșia de pământ ce a mai rămas sub suveranitatea ungurească.

Aspirațiunile ungurești de azi sunt potrivnice realizărilor noastre naționale și de aceea imperativul: ori noi, ori ei, rămâne mereu în paza precauțiunilor noastre.

România între hotarele actuale mai are o muncă grea de săvârșit până când va șterge petele de infiltrațiuni străine, cari ne-au rămas ca o amintire urâtă din trecut. Poporul nostru are însă o putere de asimilare irezistibilă și un potențial prolific suveran, așa că nu avem motive să ne îndoim de cucerirea sigură a celor ce ne mai încurcă pașii în prezent.

Nu se poate spune acelaș lucru despre Unguri, cari, în granițele lor actuale, nu mai au nici o îndreptățire de a mai dăinui, deoarece nici nu au posibilitatea de a-și apăra existența prin propriile lor forțe. Centrul de iradiațiune ideologică al Budapestei nu are ecou în masele rurale, guvernate și azi de un regim cu mentalitate și cu metode feudale. Spiritualitatea națiunii maghiare nu se reazimă pe un fond biologic unitar și nici pe virtuți sufletești omogene, din cari răsare conștiința creatoare de valori originale și durabile. Ungaria de după război se aseamănă mult cu o stafie, adăpostită în niște ruine, care cu reclamațiunile ei tânguitoare, răspândite în toată lumea, tulbură viața și evoluția firească a neamurilor cu misiune istorică. Iar cei ce-și bocesc trecutul sunt meniți pierii.

Dar trezvia conștiinței noastre naționale nu-i îngăduit să-i piardă, nici o clipă, din raza ei de observație până când le vom putea cânta irmoasele vespnicei pomeniri.

² Când apar aceste rînduri, pajurile stăpînirii românești s'au retras umilite dela Nistru și de pe câmpia Tisei, din cauza unor împrejurări asupra cărora nu mă pot opri.

Tisza și Maniu. Este necesară zugrăvirea situației politice din epoca în care apar în arena vieții publice, cam în aceeași vreme, cele două personalități reprezentative, Conte Ștefan Tisza în Budapesta și Iuliu Maniu în Ardeal, cari urmăreau două politici diametral opuse. Cel dintâiu apăra, prin cele mai drastice mijloace, forma dualistă a monarhiei habsburgice și pregătea terenul pentru o Ungarie mare, iar cel de al doilea se străduia să trezească în sufletele conaționaliilor săi „misiunea mare a neamului românesc”. Întreg și propovăduia „neștrămutata încredere în forțele de care dispune pentru împlinirea acestei misiuni”, a cărei consecință firească era întemeierea României Mari.

Era ciocnirea dintre două idealuri, apărute de două voințe deopotrivă de tari, de intransigente, de tenace și susținute de două inteligențe strălucite, cari ar fi făcut cinste oricărui neam civilizată. Dar pe lângă însușirile personale ale fiecăruia dintre cei doi combatanți, Conte Ștefan Tisza avea avantajul de a fi omul de încredere al Curții imperiale din Viena, de a dispune de întreaga putere de stat a Ungariei, iar Iuliu Maniu nu avea la spate decât dragostea și sărăcia poporului românesc din Ardeal, abia liberat din jugul iobăgiei.

Stăteau față în față două suflete, dintre cari cel dintâiu se bucura de roadele bogatului domeniu familiar din Geszt și era înarmat cu întreg arsenalul forței publice, iar al doilea era un avocat necăjit al Consistoriului din Blaj, fără avere personală și înarmat numai cu însuflețita încredere de care se bucura în sânul poporului său, hărțuit de necazuri și de întreg aparatul administrativ al Statului.

Lupta se dădea, așadar, în condițiuni inegale, ca între David și Goliat din Biblie, și totuși bolovanul argumentelor sburat din praștia de mătăasă a inteligenții celui ce părea mai slab a nimerit ținta și a hotărât biruința, deoarece pe partea sa erau dreptatea și ocrotirea divină.

Habsburgii și Românii.

Ungaria milenară era și este o ficțiune a grandoanței maghiare, deoarece Ungaria, ca stat independent, a încetat să existe în vara anului 1526, când s'a dat bătălia dela Mohács, după care Turcii au prefăcut-o în pašalac, iar după isgonirea acestora a devenit parte întregitoare a împărăției habsburgice. Transilvania a rămas principat independent, când sub influența Sultanului, când a împăratului din Viena. În 1848, avocatul de provincie Ludovic Kossuth a încercat să libereze Ungaria de sub stăpânirea Habsburgilor, detronându-i, și să o prefacă în republică, proclamându-se președinte. Atunci s'a votat și unirea Ardealului cu Ungaria. Dar revoluția ungurească a fost repede înfrântă și Ungaria a devenit iar o provincie austriacă. Transilvania și-a redobândit autonomia până la 1867, când împăratul Francisc Iosif a încheiat pactul dualist și s'a încoronat ca rege al Ungariei, recunoscând și unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Pactul din 1867 a împărțit monarhia, care de atunci s'a numit Austro-Ungaria, în două administrații de stat, cu două constituții, cu două corpuri legitime, din sânul cărora se alegea o delega-

țiune pentru rezolvarea afacerilor comune. Monarhia forma o unitate vamală, cu o singură bancă de emisiune, cu o armată comună (cu câteva unități separate: Landwehrul în Austria și Honvézii în Ungaria), cu finanțele și cu afacerile străine comune. În Austria dominau Germanii, iar în Ungaria, Maghiarii.

Impotriva acestei forme de stat au protestat toate naționalitățile din monarhie, cari, în revoluția din 1848, au luptat pentru dinastia Habsburgilor. Drepturile promise naționalităților, prin legi, nu au fost însă respectate și protestele lor nu au fost luate în seamă.

Deși în legea pentru egala îndreptățire a națiunii române, sancționată de împăratul Francisc Iosif la 26 Octombrie 1863, se spunea:

„§ 1. Națiunea română, religiunea greco-catolică ca atare și religiunea greco-orientală se recunosc prin lege întru înțelesul constituțiunii transilvane întocmai ca și celelalte trei națiuni (a maghiarilor, secuilor și sașilor) și patru confesiuni recunoscute ale Transilvaniei" (romano-catolică, evangelico-elvetică, evangelico-augsburgică și unitară)", totuși în legea naționalităților din 1868, votată îndată după pactul dualist, se vorbește de o singură națiune maghiară și de o singură limbă oficială, de cea maghiară. Impotriva acestei legi s'au ridicat reprezentanții naționalităților, în frunte cu Alexandru Mocsonyi, care, într'un strălucit discurs, a arătat greselile și nedreptățile legii.

Habsburgii și-au uitat de toate diplomele, de toate semnăturile, prin cari dădeau Românilor drepturi. Francisc Iosif a uitat și pe Avram Iancu, care în 1848 s'a luptat pentru prea înălțatul împărat. Dinastia a trădat națiunea română, pe care a aruncat-o pradă națiunii maghiare.

Românii, în semn de protest, au decretat pasivitatea politică, declarând că nu renunță la drepturile lor câștigate și pecetluite cu sânge.

Românii au mai încercat să convingă Casa domnitoare din Viena, prin diferite memorii, arătând nedreptatea ce li s'a făcut. Ultimul a fost Memorandul din 1894, pe care împăratul Francisc Iosif nici nu a voit să-l primească, iar pe semnatarii lui i-a lăsat să-i întemnițeze Ungurii. Când s'a ținut procesul Memorandului la Cluj, eram elev în clasa a șaptea a liceului din Blaj și-mi aduc aminte cu ce însuflețire s'a ridicat poporul satelor românești, ca să petreacă la osândă pe fruntașii neamului.

Astăzi, când scriu aceste rânduri și când judec sub alte perspective evenimentele, îmi dau seama de imensul serviciu pe care l-au făcut neamului nostru atât Habsburgii cât și Ungurii. Trebuia să fim mereu perșecutați și nedreptățiți pentru a trezi în conștiința noastră ura de moarte față de întreaga alcătuire a monarhiei austro-ungare. Trebuia să fim biciuiți și umiliți, ca sufletul nostru să înțeleagă, că libertatea nu o vom putea cuceri decât trecând peste ruinele împărăției Habsburgilor.

Pactul Dualist. Greșelile pactului dualist s'au dovedit fără prea mare întârziere.

Impăcarea Ungurilor cu dinastia și cu Viena nu a fost sinceră. Dualismul nu a fost decât un armistițiu până când Ungaria se va simți destul de tare pentru a se declara independentă și pentru a uzurpa rolul Austriei în Europa centrală și sud-orientală. În această privință nu era nici o deosebire între bărbații de stat ai Ungariei. Deosebirile de vederi începeau numai asupra momentului de ales. Unii credeau, că dualismul e încă necesar până când procesul de unificare al națiunii maghiare va fi terminat și până când conjunctura politică europeană le va fi favorabilă. Acești conducători lucrau din răspuțeri să păstreze și dinastia și să-i mute centrul de gravitate la Budapesta, deoarece titlurile de drept ale Habsburgilor asupra diverselor provincii le puteau justifica expansiunea din viitor, la care visau. Alții credeau că națiunea ungară e destul de tare pentru a se desface de Austria, păstrând cu ea provizoriu numai legăturile unei uniuni personale. E de prisos să spun, că această politică ungurească era lipsită de simțul realității și suferea de boala grandomaniei, boală de care nu-i vindecată nici Ungaria de astăzi.

Principalele partide politice din Ungaria erau cele două cari reprezentau concepțiile politice mai sus amintite. Un partid din care se formau aproape toate guvernele și care apăra dualismul și un partid independent, aproape în permanență în opoziție. Caracteristic era, că partidul guvernamental își recruta majoritățile parlamentare în bună parte din ținuturile locuite de naționalități, iar partidul independent, numit și kossuthist, se alegea unde alegătorii formau mase compacte maghiare.

Cu zece ani înainte de izbucnirea războiului mondial, situația internă din monarhia austro-ungară devenise extrem de critică.

În Austria, naționalitățile (cehii, polonii și ceilalți slavi) sabotau funcțiunea normală a mecanismului de stat. Guvernele se succedau unele după altele, fără să poată săvârși o operă pozitivă de îndreptare.

Ungurii au profitat de această slăbiciune și au început să atace pactul din 1867, cerând autonomie vamală, bancă de emisiune ungară și armată națională cu limba de comandă și de serviciu maghiară. Opoziția din parlamentul din Budapesta, împiedeca, prin obstrucție, opera legislativă, până când vor fi satisfăcute aceste cereri ale națiunii.

Contele Ștefan Tisza În acest moment apare în fruntea guvernului, pentru întâia oară, Contele Ștefan Tisza (3 Noembrie 1903 — 18 Iunie 1905), cu misiunea de a înfrânge obstrucția și de a restabili, prin orice mijloace, ordinea în Camera din Budapesta.

Mă găseam în capitala Ungariei în vremea aceea și aveam însărcinarea să urmăresc de aproape evenimentele politice. Făceam note și trimiteam rapoarte la București, pe cari, bineînțeles, nu le mai am la îndemână când scriu aceste rânduri. Ele nici nu mi-ar fi de prea mare folos pentru teza pe care o urmăresc.

Contele Ștefan Tisză era un bărbat de stat căruia îi ieșise fama de om voluntar și cu mână de fier. Ca înfățișare fizică era înalt, svelt, cu fața împrejmuțată de o barbă scurtă, cu ochi suri de oțel și cu o frunte înaltă. Se purta destul de modest îmbrăcat. Iți făcea impresia unei personalități care știe ce vrea și nu cedează nici o iotă din convingerile sale adânc gândite și bine cumpănite. Avea darul de a pătrunde în miezul lucrurilor și de a nu pierde nici o clipă din vedere liniile mari ale problemelor pe care voia să le rezolve. Când l-am auzit vorbind în parlament, mi-am dat seama că e cel mai de seamă bărbat de stat al Ungariei. Avea cunoștințe variate și temeinice, era familiarizat cu multiplele aspecte ale vieții reale din Ungaria și se documenta incontinuu până în cele mai mici amănunte. Din toată ființa sa iradia o convingere, apărută cu pasiune și cu fanatism. Nici unul dintre adversarii săi unguri nu se puteau măsura cu firea sa deschisă și bărbătească, pe care o puneă în serviciul patriei sale, cu devotament și chiar cu sacrificiul persoanei sale. Era tipul reprezentativ al rasei, pe care o iubea mai presus de toate. Om corect, puritan și credincios, pentru care puterea nu era un scop, ci un mijloc pentru a sluji patria.

Patriotismul Contelui Ștefan Tisza era tot așa de mare ca al oricărui dintre fruntașii opoziției, cari luptau pentru independența Ungariei, prin scandaluri și prin irosirea vremii destinată muncii creatoare. În fond și Tisza avea în vedere tot mărirea Ungariei, dar își dădea seama, că, în situația politică europeană de atunci, despărțită de Austria va ajunge mai curând pradă vrăjmașilor, cari o pândesc din toate părțile. De aceea s'a străduit să apere pactul dualist, prerogativele regale în chestiunile militare și să facă ordine în țară, ca politica de mare putere a monarhiei să se reazime pe o Ungarie disciplinată și consolidată, ca centrul de gravitate al monarhiei să se mute la Budapesta. Aceste motive — pe lângă altele — l-au determinat pe Tisza să se ocupe intensiv și cu chestiunea naționalităților din Ungaria, despre care va fi vorba mai târziu.

Scandalurile din Parlamentul ungar In cursul guvernării Contelui Ștefan Tisza, obstrucția și scandalurile din parlament au devenit și mai violente. Tisza, după ce a încercat, prin toate mijloacele legale și persuasive, să restabilească ordinea în parlament, fără să reușească, a recurs la modificarea regulamentului Camerei. Am fost de față la ședința din 18 Noembrie 1904, când s'a votat această modificare în urletele sălbatice ale opoziției. A vorbit Tisza, biciuind abuzurile deputaților cari își băteau joc de instituția parlamentului, iar, la sfârșit, prin surprindere, a cerut votarea. Majoritatea l-a secundat cu strigăte: să votăm, să votăm! Președintele Camerei, Dionisie Perczel, în mijlocul unui uragan de vociferări, când nu se mai putea distinge nici un cuvânt, a pus la vot proiectul de modificare al regulamentului, cunoscut sub numirea de proiectul Daniel, și în acelaș moment a făcut semn cu batista majorității, care s'a ridicat în picioare și într'un singur glas a votat proiectul. Opoziția a năvălit spre tribuna prezidențială și spre banca ministerială, a început să rupă băncile, să arunce cu călimare, cu registre, spre Tisza și spre Perczel

Prezidentul, în mijlocul unui vacarm infernal, apărat de o gardă a majorității, a citit decretul regal prin care se proroga parlamentul până la 13 Decembrie 1904.

Tisza, între timp, luase măsuri de pază. Când s'a adunat opoziția la ședința dela 13 Decembrie 1904 a fost întâmpinată de o gardă, răspândită pe toate coridoarele Camerei. Opoziția a intrat furioasă în sala de ședințe, pe care a devastat-o în așa hal, încât ședința nu s'a mai putut deschide. Tribuna prezidențială era complet dărâmată, iar fotoliile ministeriale făcute bucăți.

Toate încercările lui Tisza de a restabili ordinea în parlament nu au reușit. De aceea s'a hotărît să apeleze la națiune și a disolvat parlamentul. Alegerile au avut loc pe la sfârșitul lui Ianuarie 1905 și au fost favorabile opoziției. Partidul liberal dela guvern, condus de Tisza, a rămas în minoritate. Tisza a suferit o înfrângere dezastruoasă.

Iuliu Maniu

În acest moment apare în arena publică Iuliu Maniu, care era un tânăr abia trecut de 30 de ani. Svelt, elegant, amabil, dar de o seriozitate profundă, care contrasta cu vârsta distinsului avocat din Blaj.

Când Tisza suferise cea dintâi înfrângere, se ridica cel mai periculos adversar al său de mai târziu. Parcă era o fatalitate, un joc nepătruns al destinului, care cărmuește viața oamenilor și a națiunilor.

Iuliu Maniu, în 1905, avea un trecut politic. Atât ca student, cât și la diferite ocazii, când a luat cuvântul, atrăsese asupra sa atențiunea conducătorilor bătrâni ai românilor, cari țineau seama de opinia tânărului avocat.

Dela procesul Memorandului trecuseră zece ani și politica protestatară pasivistă a românilor nu a dat rezultatele așteptate. Ungurii, după ce au desființat partidul național român, s'au așternut pe o maghiarizare sistematică, împotriva căreia Românii se mărgeau fie la întâmpinări adresate guvernului din Budapesta, fie la proteste în congregațiile comitatense, fie la comunicate și articole în ziare. În viața practică, însă, disciplina și solidaritatea națională se destrămau și alegătorii români nu se țineau de pravila pasivității.

De aceea generația tânără a început să agite ideea eșirii din amorteala pasivității și intrarea în activitate, cu participarea la alegeri și cu lupta pe față, în parlament, pentru apărarea drepturilor naționale. În vara anului 1903, avocatul din Orăștie, Dr. Aurel Vlad, călcăse disciplina de partid și se alesese deputat, cu programul național, în circumscripția Dobra din Hunedoara. Atunci a început o vie polemică în ziarele românești în jurul activității și pasivității politice. Iuliu Maniu încă de pe băncile universității se pronunțase pentru abandonarea pasivității și tinerii executau cuvântul său de ordine.

Alegerile din 1905.

În preajma alegerilor din 1905, și anume la 10 Ianuarie, s'a întrunit, în Sibiu, conferința națională, care a decretat „intrarea în activitatea parlamentară a alegătorilor Români pentru toate cercurile electorale”. Programul partidului național din 1881 a mai fost întregit cu opt puncte noi, opera lui Iuliu Maniu în bună parte.

Dintre candidați au reușit să fie aleși opt Români și anume: D. Nicolae Comșa, medic în Săliște, în cercul Cristian, Județul Sibiu; Protopopul din Brad Vasile Damian, în cercul Baia de Criș; Dr. Teodor Mihali, avocat în Dej, în cercul Ileana Mare, în Jud. Solnoc-Dobâca; Dr. Aurel Novac, avocat, în Biserica-Albă, în cercul Sasca-Montană; Dr. Ștefan Cicio Pop, avocat, în Arad, în cercul Șiria; Ion Rusu-Șirianu, directorul ziarului „Tribuna” din Arad, în cercul Chișinău (Arad); Dr. Tănășiu, avocat în Arad, în cercul Boroșineu; Dr. Aurel Vlad, avocat, în cercul Orăștie. Tot atunci a intrat în parlament Milan Hódza, ca unic deputat al Slovacilor. Acești deputați au înființat, la 17 Februarie 1905 — când s'a întrunit noul parlament — clubul partidului naționalităților sub prezidenția lui Teodor Mihali.

Succesele candidaților naționali au trezit o mare însuflețire între Români și a pus pe gânduri pe Unguri.

Iuliu Maniu nu a reușit să intre în parlament, dar îmi aduc aminte, că frecventa des Budapesta și lua parte la consfăturile deputaților Români, când aveau să ia hotărâri mai importante.

Contele Ștefan Tisza a fost ales în centrul Budapestei, în cercul care fusese al lui Francisc Deak, autorul pactului dela 1867 și unul dintre cei mai de seamă bărbați de stat ai Ungariei.

După înfrângerea în alegeri, guvernul Contelui Ștefan Tisza și-a prezentat demisia, dar a fost silit să gireze afacerile până în Iunie, când împăratul a dat ordin Generalului Baron Geza Fejérváry să formeze guvernul (14 Iunie 1905—8 Aprilie 1906).

Guvernul Fejérváry.

Pactul dualist nu a fost niciodată în primejdie mai mare ca în acelea vremuri. Națiunea maghiară se găsea în conflict cu Coroana și guvernul Fejérváry era considerat anticonstituțional. Din majoritățile parlamentare nu se putea forma nici un guvern, deoarece nici un fruntaș al opoziției nu voia să renunțe la reformele militare, cu cari au intrat în alegeri și pe cari Coroana le refuza categoric.

Conferința națională din Sibiu, dela 10 Ianuarie 1905, în punctul 2 al hotărârilor sale, insista „pe lângă susținerea neștirbită a unității armatei comune, în conducere, administrațiune și limbă de comandă”. Luase deci poziție față de problema capitală care frământă opinia publică din Ungaria. Această atitudine a partidului național român era pe placul Vienei și bătrânul împărat desigur se mira, că „die Walachen sind immer treu geblieben”, deși, în realitate, Românii jucau un rol politic mai complicat de cum și-l închipuiau cei din Viena și Budapesta.

În lupta dintre cele două neamuri, între Români și Unguri, conducătorii neamului nostru întrebuntau toate astuțiile, dintre cari cele mai frecvente și mai deochiate erau: credința față de patria

ungară și loialitatea față de Casa de Habsburg. Nu-și trădau gândul, ascuns în adâncul sufletului, decât atunci când România era jignită și se simțeau datori să-i ia apărarea.

Parlamentul sub guvernul Fejérváry abia a funcționat. Era mereu prorogat și majoritatea parlamentară boicota guvernul. În țară s'a organizat „rezistența națională”, refuzându-se impozitele și recruții; fișpanii numiți de guvern erau alungați, așa că până la sfârșit guvernul Fejérváry a înconjurat parlamentul cu armată și cu poliție, a trimis un comisar regal care a citit disolvarea, iar în fruntea comitatelor a pus comisari ai guvernului, ca să restabilească ordinea. Intreaga Ungarie — cu excepțiunea ținuturilor locuite de naționalități — era în stare de rebeliune.

Ministrul de interne Iosif Kristoffy, din guvernul Fejérváry, într'un memoriu, adresat împăratului la Viena, spunea, că împotriva Suveranului s'a ridicat întreaga clasă istorică maghiară; înalta nobilime, arhieriei, nobilimea de mijloc și clerul, ba chiar și burghezia înstărită. Ministrul Kristoffy continua: deoarece Coroana nu se mai poate răzima pe această clasă socială, trebuie să-și caute sprijin și aliați în clasele populare. De aceea propunea introducerea votului universal, singurul care ar putea curma conflictul dintre Coroană și națiune și ar putea scoate țara din impasul în care a ajuns.

Conferința națională din Sibiu dela 10 Ianuarie 1905 ceruse și ea, la punctul 5 din rezoluțiile sale: „legea electorală pe baza sufragiului universal”, „votarea secretă” și „reprezentarea minorităților”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu această armă a votului universal a și reușit împăratul să înfrângă rezistența partidelor maghiare cari atacau pactul dela 1867.

Curtea din Viena, cu o mentalitate absolutistă, întrebunța votul universal ca un mijloc de dominațiune, iar Românii îl susțineau fiind considerat de dânșii ca un principiu al existenței naționale și ca un mijloc pentru a înfrânge egemonia maghiară. De aceea magnații Unguri, în frunte cu Tizza, îl refuzau. În realitate votul universal deschidea porțile spre disoluția monarhiei.

Guvernul Wekerle.

După tratative îndelungate s'a ajuns la guvernul Alexandru Wekerle, în care au intrat cei mai de seamă corifei ai opoziției, în frunte cu Iuliu Andrassy, Adalbert Apponyi și Francisc Kossuth, bineînțeles după ce au suspendat, pentru moment, revendicările lor naționale și după ce s'au angajat că vor vota reforma electorală, introducând sufragiul universal.

Noul guvern a făcut alegeri în Mai 1906 și a guvernat țara până în 1910. Conte Ștefan Tizza nu a mai luat parte la alegeri și mai târziu a disolvat chiar și partidul liberal de sub șefia sa. În cursul acestei guvernări s'a restabilit, de bine de rău, liniștea internă în Ungaria.

În Mai 1906 intră în parlament și Iuliu Maniu, împreună cu alți 14 tovarăși, dintre cari merită menționați: Coriolan Brediceanu, Vasile Goldiș, Dr. Teodor Mihali și Șt. C. Pop. Slovaciei aleg vreo 5 deputați, iar Sârbii vreo 6. Frontul naționalităților s'a întărit. În parlamentul de pe malul valurilor albastre ale Dunării încep să

răsune melodii noi, cari nu s'au mai auzit de mult și ale căror ecouri pătrund până în cele mai umile colțuri ale țării și trezesc atențiunea opiniei europene asupra stărilor triste din Ungaria.

Deputații români intră în luptă dela început și spun, fără sfială, adevăruri crude națiunii maghiare, care se legăna în iluzia Ungariei unitare.

Maniu începe lupta parlamentară. Iuliu Maniu, în Iulie 1906, începe să atace politica de maghiarizare.

„Apărarea drepturilor omenesti și evitarea complicațiunilor pe cari Dvs. nu vă pricepeți să le evitați e ținta luptei noastre, luptându-ne cu mijloacele curate și drepte și nu mi-e teamă că vom ieși înfrânți și compromiși din lupta aceasta”.

În această scurtă declarație isbucnește convingerea adâncă în biruința finală a Românilor împotriva Ungurilor. E rostită cu zece ani înainte ca flamurile naționale ale oștirii române să treacă peste Carpați și să sfârșească a fi arborate pe zidurile orgolioasei capitale a Ungurilor.

Iuliu Maniu motiva certitudinea acestei biruințe cu adevărurile eterne ale dreptății:

„Tot ce e imoral și nenatural trebuie să se prăbușească; tot ce e înzestrat cu dăinuire și viitor se întemeiază pe dreptatea dumnezeiască și pe legile naturii. Politica asupririi și a violenței e imorală și nedreaptă, de aceea ea va trebui să se prăbușească”.

Și s'a prăbușit, așa cum a profetit-o intuiția religioasă a lui Iuliu Maniu.

Alt suflet îmbrăcat în platoșele credinței, cel al Contelui Ștefan Tisza, a făcut adeseori, în cuvântările sale, aceleași profetii. Intuiția îl povățuia să se sacrifice și să încerce mântuirea neamului său; să-l întoarcă de pe calea pierzării pe care apucase.

Maniu atacă politica statului ungar. Un discurs substanțial a rostit Iuliu Maniu în ședința Camerei din 13 Martie 1907, când a zugrăvit, în esență, întreaga politică greșită a Ungurilor. Din acest discurs voiu reproduce părțile cele mai dure-roase pentru Unguri, pe cari le-au ascultat într'o tăcere de morământ.

„Onorată Cameră, când noi, după 26 ani de pasivitate, am reintrat în parlament, ocupând băncile aceste, este natural ca Dvs., ca și opinia noastră publică, să cereți dela noi să dezvoltăm punctul nostru de vedere pe care l-am avut față de înfăptuirile legislative de până acum, precum și punctul de vedere pe care-l avem față de un astfel de proiect de lege (e vorba de proiectul de lege privitor la reforma școlară, propus de Conte Adalbert Apponyi). Lucrul acesta este necesar pentru cunoașterea stării de spirit, care stăpânește sufletul poporului nostru”.

„Știți foarte bine, că, înainte de 1867, icoana țării acestea era cu totul alta, decât după aceea. Știți foarte bine că țara aceasta, înainte de 1867, era compusă din mai multe individualități de drept public și din teritorii, și popoare deosebite. Știți foarte bine, că Ungaria de astăzi, afară de Ungaria propriu zisă, era compusă din Ardeal, din așa numitele Partium, din granița militară, Croația, Slovacia, Banatul timișan, Voivodina sârbească și din Fiume. Diferitele popoare și-au găsit condițiile dezvoltării lor culturale și economice în cadrele acestor unități de drept public, prin urmare, în mod natural, țineau la ele. Dar la 1867, unitățile acestea au căzut jertfă năzuințelor centraliste, iar mai târziu ele au fost suprimate cu totul din punct de vedere al dreptului public”.

„Insemnări contimporane confirmă, că, la 1868, adică la 1867, când s'a făcut transacția, exista temerea, că, în fața noii alcătuirii de stat, diferitele popoare vor face cea mai energică împotrivire politică. De aceea toți oamenii politici prevăzători ai țării s'au străduit să tempereze — cât s'a putut — ascuțișul acestei rezistențe politice. Avem informațiuni absolut pozitive, că atunci când s'au făcut legile dela 1867, Suveranul însuș a pus în cumpănă întreaga sa influență pentruca diferitele popoare din țară să primească schimbarea aceasta cu toată liniștea. M. Sa a rugat pe bărbatul conducător politic și bisericesc, cu cea mai mare autoritate la poporul român, pe Arhiepiscopul celebru Șaguna, ca să meargă în mijlocul poporului român și să-l asigure, că, prin noile prefaceri, nu va fi împiedecat în dezvoltarea lui și nu va fi restrâns în drepturile lui. Și pot să spun, că dacă poporul român nu a manifestat împotrivire față de noua prefacere, faptul se datorește numai intervenției acestui conducător. Dar de aici mai urmează, că legile acestea nu au numai putere formală de lege, ci o putere cu mult mai mare, fiind întărite cu o promisiune specială nu numai din partea Majestății Sale, ci și din partea fiecărui factor hotărâtor în viața politică maghiară, astfel că putem spune, cu drept cuvânt, că legile acestea dela 1867 și 1868 au fost puse sub scutul onoarei naționale”.

„On. Camera, după cum mi-am permis a vă aminti, legile și promisiunile aceste nu au fost respectate, pentrucă, pe de o parte năzuințele centraliste, pe de alta năzuințele manifestate tot mai mult din partea tendinței de preponderare a unei rase, au despoiat legile și promisiunile acestea de valoarea, puterea și aplicarea lor, pe care, cu drept cuvânt, o așteptam, umplându-ne astfel sufletele de îngrijorare. Știți foarte bine, că, imediat după codificarea legilor dela 1868, a început acțiunea de știrbire a autorității lor, la început cam fără curaj, dar, mai pe urmă, cu îndrăzneală tot mai mare, astfel că astăzi Dvs. recunoașteți, împreună cu miniștrii, că legile acelea nu sunt executate și declarați că legile acelea nu pot fi executate și nu vor fi executate.

Pe când astfel funcțiunea vieții de stat se caracterizează la Dvs. tot mai mult prin desconsiderarea acestor legi, la noi Români o amărăciune adâncă a cuprins sufletele și nu a existat generație că-

reia să i se facă mai multe imputări decât generația, care, la îndemnul bărbatilor de stat de atunci, a lăsat să treacă și să primească întrupare, la 1867 și 1868, opera de transacție, fără nici o împotrivi- re mai de seamă. Amărăciunea noastră față de Dvs. a crescut din zi în zi, iar încrederea noastră în bărbatii Dvs. de stat s'a zdruncinat cu totul: și ce e mai mult, la noi și în special la poporul român, s'a pus în primejdie gravă temeinicia sentimentelor dinastice și statornicia tradițională. Și lucrul acesta să nu vă mire. Pentru că, dacă un popor își îndreaptă privirea spre legile, cari îi garantează existența sa ca neam, întărirea și cultura sa, dacă poporul acesta își îndreaptă privirile spre legile a căror menținere e asigurată nu numai prin jurământul regelui, ci și prin o promisiune specială, prin cuvânt dat în chip separat, și vede că legile acestea de fapt nu se respectă și aceasta nu numai prin faptul că diferitele dispozițiuni au fost anulate de dispozițiuni legale ulterioare, ci și pentru că nu se respectă nici dispozițiile existente, atunci să nu vă mirați că încrederea noastră în sfințenia legii, că încrederea în Dvs., încrederea în bărbatii de stat ai Dvs., în acela care, înainte de toate și mai presus de toate, ar trebui să fie sfânt, a început să se clatine, ba s'a clătinat deja din temelie".

Deputatul de Vinț dă râma până în temelii întreaga construcție dualistă și infiera ipocrizia făgăduelilor habsburgice și minciuna pe care se răsima politica statului unitar ungar. Dădea lupta pe două fronturi: împotriva Budapestei și împotriva Vienei.

Aceste declarațiuni, în forma dibace în care au fost rostite, indicau limpede drumul ce-i mai rămânea deschis poporului român din Ardeal: Unirea cu Vechiul Regat.

Aceasta era politica lui Iuliu Maniu, pe care Ungurii mai inteligenți au simțit-o, deși cei mai mulți nu cunoșteau naționalitățile și aspirațiunile lor.

Ministrul de interne, Conte Iuliu Andrassy, încă în iarna anului 1906, amenința pe Români:

„Datoria statului ungar este să ducă o luptă consecventă și forte împotriva politicii Dvs. care se isbește de ideea de stat maghiar. Nu vreau să spun că gravitați în afară, pentru că nu am dovezi, dar pentru Dvs. prius nu e statul, ci naționalitatea".

Iar Conte Ștefan Bethlen, în Aprilie 1907, acuza pe Români de iredentism.

„Valoarea patriei ungare a scăzut în ochii românilor dela noi în comparație cu icoana statului pe care le-o prezintă România independentă, unde națiunea nu trebuie să se mulțumească cu o parte a drepturilor, fiindcă are drepturile depline, mai mult: are puterea deplină".

Iuliu Maniu răspundea, cu îndrăzneală, acestor conți unguri și le dovedea pentru ce Români nu mai pot avea încredere nici în legile, nici în promisiunile ungurești, chiar când ele sunt girate

de autoritatea Suveranului. Se ridica energic, cu argumentări masive, împotriva întregii politici a statului ungar și denunța lumii întregi, persecuțiile poporului român din Ungaria, care nu mai poate aștepta nimic nici de la Viena, nici dela Budapesta.

Contele Ștefan Tisza nu era în parlament în epoca ascensiunii politice a lui Iuliu Maniu, dar și-a dat seama, că acesta este adevăratul conducător spiritual al Românilor, de aceea în tratativele de mai târziu, despre cari va fi vorba, părerile lui Maniu au fost cele hotărâtoare pentru dânsul.

Contele Ștefan Tisza, prin acele imponderabile greu de înlețes, proprii ființelor superioare, simțea că Iuliu Maniu e adversarul său cel mai periculos, că ei doi vor conduce lupta decisivă dintre cele două neamuri, dintre Români și Unguri³.

Francisc-Ferdinand.

Inainte de a urmări mai departe evenimentele, e nevoie de o scurtă expunere asupra atitudinii Principelui moștenitor Francisc-Ferdinand, care reprezenta o politică diametral opusă celei oficiale a împăratului. Aceste două politici vienezee erau cunoscute sub numiri speciale: politica Hofburgului și politica dela Belvedere, după reședința împăratului și cea a principelui moștenitor din Viena.

Francisc Iosif, silit de împrejurări, săvârșise marea greșală de a încheia tranzacția (Ausgleich) din 1867, în nădejdea că prin dualism se va restabili echilibrul și liniștea internă a monarhiei. Nu i-a trebuit multă vreme spre a se convinge că s'a înșelat. Evenimentele din parlamentul unguresc, pe care le-am schițat, împreună cu agitațiile slavilor din Austria erau dovada cea mai limpede, că monarhia alunecă spre prăpastie. Prestigiul ei de mare putere scădea încontinuu și în opinia publică europeană se vorbea tot mai des, pe lângă omul bolnav dela Constantinopol, și de cel dela Viena. Austria, care reprezentase imperialismul catolic german în trecut, a ajuns să fie o biată protejată a imperialismului protestant, dela Berlin.

Francisc Iosif era prea bătrân și prea sceptic ca să încerce o revizuire a faptelor sale. Spera să lucreze timpul în favoarea sa, fără să observe că fiecare an complică și îngreunează soluționarea problemei austriece, care se răzima pe doi pilastri de temelie: pe dinastie și pe armată.

Împăratul din Viena nu iubea pe Unguri, cari atacau tocmai cele două instituții de bază ale monarhiei sale, dar nu avea încredere în experimentările și schimbările constituționale. Mai era legat și prin jurământ de opera sa dela 1867 și Ungurii reușiseră să convingă Berlinul — prin reprezentanții diplomați ai monarhiei, aproape în permanență Unguri, și prin dibăcia politică a Contelui Ștefan Tisza — că forma dualistă e singura pe care se poate răzima alianța dintre Germania și Austro-Ungaria. Mulți dintre bărbații de stat ai Austriei vedeau că „otrava” megalomaniei maghiare, cu aspirațiunile ei de a predomina politica monarhiei și, prin perse-

³ Această afirmație e confirmată ulterior de corespondența lui Mihai cu Vasile Goldiș, publicată în Nov. 1936 în vol. Fraților Lapedatu, pag. 322.

cuția împotriva Românilor și Slavilor, îngreunează raporturile de bună vecinătate cu România și cu Serbia, dar nu le puteau face nimic, deoarece împăratul Francisc Iosif nu le permitea să se amestece în treburile interne ale Ungariei.

Arhiducele Francisc Ferdinand vedea și dânsul primejdia soluției spre care aluneca Austro-Ungaria și de aceea prepara terenul pentru reforme radicale. Avea intenția să-și asigure libertatea de acțiune în ce privește revizuirea formei dualiste a monarhiei — prin refuzul încoronării sale ca rege al Ungariei la urcarea sa pe tron — și se documenta asupra posibilităților de a reorganiza monarhia, ca imperiu așezat pe baze federative, singura formă de stat care ar fi corespuns caracterului poliglot al monarhiei. Executarea unei asemenea reforme, firește, nu ar fi fost ușoară și arhiducele își dădea seama de greutatea ce stăteau în calea planurilor sale. Era, însă, hotărît să o încerce. Nu se poate ști, dacă, ajuns pe tron, situația internă și externă a monarhiei, i-ar fi îngăduit să execute această reorganizare și nu se poate ști nici la care formă definitivă s'ar fi oprit și ce rezultate ar fi dat.

Austria mare. Planurile federative ale Arhiducelui Francisc Ferdinand nici nu erau noi. Ele s'au desbătut pe larg în 1848 și 1849 și au luat chiar forme de proiecte și de promisiuni solemne. Insuși împăratul Francisc Iosif, îndată după urcarea sa pe tron, în Patenta din 2 Decembrie 1848, făgăduia:

„...pe baza egalei îndreptățiri a tuturor popoarelor imperiului... patria va reinvia... suntem încredințați că ne va reuși să unim într'un mare organism de stat toate țările și toate neamurile”.

In Patenta din 4 Martie 1849:

„Popoarele Austriei așteaptă dela noi cu nerăbdare o constituție, care... să cuprindă întregul imperiu într'o comunitate (Gesamtverband)”.

In anii revoluției, proiectele de confederație erau foarte frecvente. Dela Ludovic Kossuth, Prințul Schwartzenberg, profesorul ceh Palacky, A. G. Golescu și până la Ion Maiorescu, împreună cu mulți alții, toți erau preocupați de a crea o Austrie mare pe baze federative.

In petiția fruntașilor Români din Ungaria, Banat și Bucovina adresată împăratului din Viena la 25 Februarie 1849 se cerea:

„Unirea tuturor Românilor din Statele austriece într'o singură națiune autonomă sub sceptrul Austriei și ca parte integrantă a statului unitar”.

Arhiducele Franz Ferdinand a reluat, deci, o idee veche pe care unchiul său, împăratul Francisc Iosif, nu a putut-o realiza la urcarea sa pe tron.

Una dintre cele mai serioase contribuții pentru planurile lui

Francisc Ferdinand a fost cartea lui Aurel C. Popovici, *Die vereinigten Staaten vom Gross-Oesterreich*, apărută în 1906, care a făcut pe unii Români să-și îndrepte din nou privirile spre Viena și să aștepte de acolo mântuirea.

Cartea lui Popovici a fost interzisă în Ungaria și o informație postbelică susține, că ea a fost tipărită pe cheltuiala fondurilor secrete ale guvernului român sub domnia Regelui Carol I. Cu toată opreliștea, cartea a fost răspândită și citită în Ardeal, dar lumea nu credea în soluțiile lui Popovici, pe care cei mai mulți îl socoteau un vizionar.

Unul dintre cei mai de seamă frunțași politici ai Ardealului, Vasile Goldiș, a găsit de cuviință să scrie în „Tribuna” din Arad două articole intitulate „Statele Unite ale Austriei Mari — cartea d-lui Aurel C. Popovici —”, apărute în n-rele 40 și 41 din 11 și 13 Martie 1906, în cari lauda diagnoza autorului asupra boalei de care suferea monarhia habsburgică, dar respingea soluțiile propuse de autor. Articolele sunt semnate cu inițialele: (vg). Între altele, frunțașul arădan scria:

„Dacă statele s'ar înființa și desființa, cum desemnezi cu creta pe tablă ori ștergi ce ai desemnat, atunci, într'adevăr, receta d-lui Aurel C. Popovici s'ar putea pune în aplicare.

„Nici popoarele nici statele nu s'au născut din rezonamente logice, ci s'au produs în chip organic sub puterea de fier a legilor evoluțiunii firești.

„Viața popoarelor nu este o problemă matematică, pe care o poți rezolvi cu facilitate, dacă-i ști rostul, ci este, ca să rămânem pe terenul matematic, o ecvațiune cu mulțime infinită de mărimi necunoscute. Cu aplicarea de reguli matematice ori prin așezarea unui syllogism, fie cât de corect logiceste, nu se poate mântui soarta neamurilor”.

„De fapt noi Românii din țările Coroanei Sfântului Ștefan nu ne însuflețim de propunerea d-lui Aurel C. Popovici. Suntem fii credincioși ai Statului Ungar și protestăm cu toată energia în contra tendințelor de a știrbi unitatea politică ori integritatea teritorială a Statului nostru. În cadrele acestui stat ne căutăm fericirea și nu pierdem nădejdea, că în cele din urmă, nu ca rezultat al vreunui syllogism ori în temeiul unei dizertațiuni academice despre principiile de libertate și egalitate, ci sub povara factorilor reali, cari determină evoluția firească a statelor și popoarelor, vom afla chipul înțelegerii și a bunei convețuri cu frații noștri Maghiari”.

Aceste declarațiuni nu i le-a cerut nimeni lui Vasile Goldiș și ele nu puteau servi cauzei românești.

Imi aduc aminte, că în presa contemporană se debătea stăruitor problema Austriei mari și că la Viena apărea chiar o foaie intitulată *Gross-Oesterreich*.

Socialiștii austrieci îmbrățișaseră mai de mult chestiunea naționalităților din monarhie și o debăteau în lucrări obiective și

științifice. Ei priveau chestiunea din punct de vedere democratic și social.

Așa că se creiase o atmosferă în jurul ideii de reorganizare a monarhiei habsburgice pe baze federative și cancelariei Arhiducelui Francisc Ferdinand se trimiteau fel și fel de proiecte, pe cari moștenitorul tronului le lua la cunoștință, fără să știm la care dintre ele a rămas fixat. Mai probabil e, că la nici unul.

Freiherr von Margutti afirmă că Arhiducele Francisc Ferdinand a rămas până la urmă credincios acestei convingeri politice ale sale. Intr'o convorbire, la Ischl, în 1913, i-ar fi spus:

„Trăesc și voi muri pentru federalism: este unica mântuire a monarhiei, dacă mai poate să o mântue ceva. Dualismul este, în zilele noastre, un regim cu totul învechit, el intră în categoria absurdităților, anomaliilor“.

Acest federalism era pus, în concepția moștenitorului de tron, în serviciul imperiului austriac de odinioară, pe care visa să-l reînvie. Pe Francisc Ferdinand și pe colaboratorii săi nu-i interesau nici drepturile naționalităților, nici reformele democratice, cu ajutorul votului universal, și nici reformele sociale, despre cari nu se face nici o pomenire în proiectele lor politice. Ei erau preocupați numai de ideea centrală a monarhiei imperiale, pe care o credeau subminată atât de frământările și nemulțumirile dinlăuntru, cât și de pericolele din afară. Federalismul și sufragiul universal erau numai arme de apărare împotriva tendințelor de dominațiune ale Ungariei și împotriva mișcării pangermane (Alldeutschland), întretinută de Germania.

Ungurii și federalizarea Monarhiei.

Ungurii cunoșteau proiectele și intențiunile Arhiducelui Francisc Ferdinand și știau că cel care se opune categoric la orice concesiuni de ordin militar în favorul Ungariei e moștenitorul de tron. Planurile federaliste ale Austriei se comentau pe larg în presa din Budapesta și cel mai îndârjit adversar al acestor idei era contele Ștefan Tisza. Lupta dintre acesta și moștenitorul de tron se dădea în jurul Hofburgului. Fiecare întrebuița toate mijloacele pentru a câștiga pe partea sa pe împăratul Francisc Iosif. La amenințările Arhiducelui, că își va realiza planurile sale chiar și printr'o lovitură de stat, Contele Ștefan Tisza răspundea, dacă Francisc Ferdinand se va urca pe tron și va încerca să-și ducă la îndeplinire proiectele, îi voi răspunde cu o revoluție națională și ultimul cuvânt va fi al meu.

Ungurii sperau, însă, să câștige de partea lor pe Francisc Ferdinand, recunoscând pe soția sa ca regină a Ungariei. Constituția ungurească recunoștea și succesiunea la tron a urmașilor rezultați din această căsătorie morganatică. Trialismul de mai târziu, care a preocupat pe arhiducele Francisc Ferdinand, trebuie atribuit, poate, acestor ademeniri ungurești.

Ungurii și în special Contele Ștefan Tisza, pentru orice eventualitate, au reușit să-și asigure și sprijinul Berlinului, care alinta visurile de expansiune ale unei Ungarii independente, cu misiunea

de a lua locul monarhiei habsburgice în Europa centrală și sud-orientală.

Într'un discurs, ținut de Contele Tisza la 11 Iulie 1910, în camera ungară, vorbea în termenii următori despre rolul Ungariei în politica orientală:

„Dacă urmărim cu atențiune desvoltarea chestiunii orientale în istoria diplomației europene, vom constata, că până ce națiunea maghiară nu s'a afirmat în politica externă, au stat față în față numai două directive în problema orientală: pe de o parte directiva de expansiune, cuceritoare a marilor puteri, pe de altă parte politica externă conservatoare, care avea de scop menținerea rigidă a statului quo, precum și menținerea neștirbită a dominațiunii otomane”.

„Vecinii noștri din răsărit să nu uite că nouă trebuie să ne mulțumească introducerea lor în politica europeană și pentru menținerea acestei direcțiuni există numai atunci garanții, când aici, în valea Dunării, dăinuște o mare putere europeană”....

„Ca monarhia să urmeze și mai departe această direcțiune, există numai o singură condițiune, anume ca să se asigure națiunii maghiare independența politică. Căci dacă s'ar întâmpla nenorocirea ca monarhia să ajungă în ghiarele tendințelor federaliste, atunci federalismul întemeiat pe slavism va aduce cu sine și germenul aspirațiunilor de expansiune (aluzie la panslavism), săpând mormântul acestei monarhii”.

Tendențele de dominațiune ale Ungariei reies clar din aceste declarațiuni.

Precum se vede, Tisza găsea pieirea monarhiei în federalism, iar Arhiducele Francisc Ferdinand spunea lui Margutti: „Monarhia se duce de răpă, dacă această parte care se chiamă Ungaria continuă să se umfle într'o măsură ipertrofică”.

Contele Polzer-Hoditz, secretarul împăratului Carol, ultimul Habsburg, în memoriile sale afirmă, că Ungurii întrețineau legături cu Berlinul, deoarece sperau, că între cele două pietre de moară: mișcarea pangermană și Ungaria independentă, ambele susținute de Berlin, se va măcina existența Austriei, urită de dânșii.

Românii și federalizarea Monarhiei. Românii din Ungaria și cei din Bucovina nu puteau rămânea pasivi față de politica dela Belvedere. Partidul național român trebuia să exploateze dușmănia Arhiducelui Francisc Ferdinand împotriva magnaților Unguri și în special împotriva Contelui Ștefan Tisza, care, prin talentul și iscusința sa, ajunsese să joace un rol important în politica monarhiei.

Era logic și firesc ca naționalitățile din Austria și Ungaria să sprijinească politica federalistă, care dăruia regimul dualist și le promitea o viață națională și autonomă în cadrele monarhiei. Unii dintre conducătorii politici ai naționalităților se însuflețeau

pentru federalism din convingere, iar alții, mai puțini, îl îmbrățișau numai din calcul politic.

Dintre Români ardeleni d-l Al. Vaida-Voevod a reușit să se impună ca agent de legătură între Arhiducele Francisc Ferdinand și partidul național român, care, după vizita moștenitorului de tron al Austriei la Sinaia, în 1909, s'a apropiat tot mai mult de politica dela Belvedere.

Omul de stat iese în evidență în asemenea împrejurări, când, fără să părăsească linia mare a politicei pe care o urmărește, știe să joace pe mai multe tablouri și să uzeze de toate mijloacele pentru atingerea scopului urmărit.

Așa a făcut Iuliu Maniu și aceasta e marea și fundamentală deosebire dintre el și cei mai mulți fruntași români.

Iuliu Maniu a aprobat legătura partidului național român cu propovăduitorii Austriei mari din calcul politic. În această legătură nu vedea decât o alianță pentru desființarea dualismului și pentru slăbirea poziției de pe care lupta Conte Ștefan Tisza împotriva națiunii române. Deși nu avea încredere în promisiunile și angajamentele solemne ale reprezentanților dinastiei Habsburgilor, găsea că federalismul nu poate decât să promoveze și să accelereze disoluția monarhiei austro-ungare și liberarea românilor de sub dominațiunea ei.

Iuliu Maniu nu s'a prezentat niciodată în audiență la Francisc Ferdinand și nu a făcut parte din cercul celor ce căutau fericierea românilor în cadrele monarhiei imperiale habsburgice. Știa din experiența trecutului, că atât politica imperialistă a habsburgilor, cât și cea a ungarilor vrea să întrebuițeze pe Români numai ca masă de manevră.

O singură dată a fost în palatul Belvedere. Era mi se pare în anul 1911, când bătrânul împărat Francisc Iosif zăcea greu bolnav și se aștepta în fiecare zi obștescul său sfârșit. Moștenitorul tronului se găsea la domeniul său din Konopischt, cu trenul sub presiune, gata să intre în Viena și să-și înceapă domnia. Adjutanțul său Colonelul von Brosch chemase și pe fruntașii Români să-și dea consimțământul la Proclamația ce urma să o adreseze popoarelor din monarhie la urcarea sa pe tron. Intre Români se găsea și Iuliu Maniu și îmi închipui ce s'a petrecut în mecanismul complicat al creerului său. Sunt sigur, că s'a dus numai în speranța că va putea aplica o lovitură de moarte adversarului său Conte Ștefan Tisza, care începuse tratative de împăcare cu Români. Au așteptat toată noaptea, dar dimineața le-a sosit vestea, că împăratul a scăpat de primejdie. Prin însănătoșirea sa prelungă, însă, boala monarhiei.

Tisza și Români. A fost necesară această schițare a situației politice din monarhia austro-ungară pentru a se înțelege lupta dintre cele două neamuri, care s'a întezit după 1910.

Guvernul coaliției prezidat de Wekerle a căzut, fără să voteze reforma electorală, în baza căreia trebuia să se aleagă noul parlament.

Conte Ștefan Tisza a profitat de ocazie, și-a refăcut partidul

sub denumirea de „partidul muncii”, și, prin teroare și corupție, a reușit să-și formeze, în alegerile din 1910, o majoritate. După două guvernări scurte, a Contelui Khuen Héderváry (17 Ianuarie 1910—22 Aprilie 1912) și a lui Ladislau Lukács (22 Aprilie 1912—10 Iunie 1913), în timpul cărora opoziția a reeditat vechile scandaluri pe tema revendicărilor militare și naționale, Tisza a luat din nou în mână frânele puterii și a guvernat dela 10 Iunie 1913 până la 5 Iunie 1917, în care timp s'a și hotărît soarta monarhiei austro-ungare.

Contele Tisza a căutat dela începutul carierii sale politice o apropiere de Români. S'a făcut chiar apostolul înfrățirii maghiaro-române. Instinctul politic și prevederea bărbatului de stat îl povățuiau să nu treacă prea ușor și îngâmfat peste o problemă așa de importantă ca cea a naționalităților, cum făceau cei mai mulți conducători ai Ungariei. Intențiile sale erau sincere și ele cadrau cu politica pe care o urmărea cu o perseverență și pricepere vrednică de admirație. Omul de stat, care voia să realizeze o Ungarie mare, credea că poate ademeni și contopi, prin concesiuni mărunte, naționalitățile din Ungaria și să le facă devotate ideii de stat unitar ungar, stăpânit de națiunea maghiară.

Încă, în 1895, în consiliul județean din Oradea Mare, spunea:

„Acest stat a fost întemeiat de națiunea maghiară, națiunea maghiară și-a imprimat într'însul caracterul etnic și pentru nimic în lume nu ar renunța la acest caracter nici cât un fir de păr.

„Pornind dela faptul acesta, politica culturală nu poate să fie alta decât cea maghiară, iar chemarea societății maghiare și în special a statului este îngrijirea, dezvoltarea și răspândirea limbii și culturii maghiare, nu cu sila, ci cu mijloace pacifice și civilizate”.

„Adevărul acesta este întregit de un al doilea adevăr fundamental, anume: exercitarea puterii statului ungar nu consistă în prigonirea naționalităților, ci în împlinirea dezideratelor lor și, prin atitudinea noastră demnă și prin respectarea drepturilor lor, putem să dobândim atașarea lor leală și stima lor față de noi”.

„Puterea noastră e mică, iar chemarea noastră istorică e mare, așa că întemeindu-ne pe forța brută, nu ne vom putea menține pozițiunea pe marea înviforată a evenimentelor mondiale”.

„Trebue să ne asigurăm nu numai simpatia și stima lumii culte, ci, înainte de toate, atașarea și hotărîrea de a fi gata de jertfă a naționalităților cari locuiesc în această țară, ca astfel cu toții, câți suntem cetățeni liberi și egali și acestei patrii, umăr la umăr, cu puteri unite să conlucrăm la înflorirea ei”.

Pe această vioară a patriotismului maghiar a cântat Contele Tisza aceeaș melodie, cu o serie de variante, la urechea Românilor și s'au găsit destui cari să se lase vrăjiți și să-l asculte.

În 1903, când a luat pentru întâia oară puterea, în „Tribuna Poporului” din Arad, nr. 197 din 28 Octombrie—10 Noembrie 1903, un fruntaș de talia lui Vasile Goldiș a scris un articol prim, intitulat: „Contele Tisza Istvan”, în care spunea:

„...suntem convinși că existența unui stat puternic habsburgic în centrul Europei pentru existența naționalității noastre românești este o mai puternică garanție, decât ar fi, în lipsa acestui Stat-Habsburgic, o Românie care să cuprindă în sine pe toți Români din Dacia lui Traian. Pentru aceea nu suntem iredentști, ci, din potrivă, perhoreșcăm iredentismul și cu scârbă ne lepădam de nebunii, cari ar voi să ne pustiașcă cu veninul trădării de patrie, care pentru noi este identică cu trădarea de neam”.

Articolul e nesemnat, dar — ceea ce e grav — Vasile Goldiș îl recunoaște ca al său într-o adresă înaintată Ministrului de interne Sándor Iános — cumnatul lui Tisza — în 20 Martie 1916.

Dacă un om de seamă, ca Vasile Goldiș, căruia unii dintre cercetători îi atribue un rol de îndrumător spiritual în politica Românilor din Ungaria, a putut scrie, în fața conștiinței sale proprii, asemenea declarațiuni, pe cari le invocă ulterior, în adresa către autoritățile ungare, ca dovadă a atitudinii sale față de România și idealul românesc, e ușor de înțeles, că firi mai slabe au căzut cu și mai multă ușurință în cursa întinsă de politica lui Tisza: Se cerea o credință de granit în viitorul neamului și un eroism sufletesc, ca să nu rătăcești dela drumul drept pe cărările întortochiate ale oportunistului, însușiri pe cari le au numai cei puțini și cei aleși.

După 1910, contele Tisza a intensificat tratativele cu România, fără să renunțe la punctul său de vedere. Într'un discurs, rostit la 3 Martie 1910, cu ocazia constituirii partidului muncii, spunea cam ceea ce a scris Vasile Goldiș în 1903:

„Pentru că ori și cine, care judecă drept, trebuie să înțeleagă, că pentru libera dezvoltare a popoarelor mici, conlocuitoare, există numai o singură garanție: existența monarhiei austro-ungare ca mare putere, ocrotitoare binevoitoare a intereselor lor de cetățeni conștienți și credincioși”.

Și adăoga:

„Iar aceasta numai așa va fi posibil, dacă națiunea maghiară se află în situația de a se afirma în plină măsură, în monarhie”.

Apoi continua:

„Și dacă adevărul acesta se referă la toate neamurile din această țară, cu atât mai mult se referă la Români. Să privim în jur. Ooare ce vedem? Vedem, că atât Maghiarii cât și Românii nu au nici o înrudire cu neamurile din Sud-estul Europei, vedem, că atât Maghiarii cât și Românii sunt avizați la propriile lor puteri de conservare națională; vedem, că și unii și alții trebuie să se pună umăr la umăr pentru a rezista puhoiului neamurilor mult mai numeroase. Iar dacă Românii depe teritoriul Ungariei se numesc Români și dacă inima lor palpită mai tare la gândul, că peste Carpați se află o Românie liberă, eu înțeleg acest sentiment, dar și ei trebuie să se gândească la faptul, că au aici acea misiune pe care

o au Némți în Austria, Ungurii în Slavonia. Ei nu fac nici un serviciu independenței române, când, prin tendințe separatiste, slăbesc pe aliatul lor firesc, ci numai atunci când stabilesc aici astfel de relațiuni, din cari se înfiripează o alianță, produsă din logica lucrurilor și menită să aducă un viitor mai bun".

Și încheia cu o constatare de adevărat bărbat de stat prevăzător:

„...în starea de acum a țării, certele și frecările dintre naționalități sunt o nenorocire pentru noi, pentru concetățenii de altă limbă, pentru dinastie, pentru poziția de mare putere a monarhiei. Certele și neînțelegerile acestea nu vor putea înceta, chestiunea de naționalitate nu va putea dispărea dela ordinea zilei, decât numai în cazul dacă fiecare își subordonează interesele particulare celor ale Statului, ideii mari a unității naționale”.

Din punctul lui de vedere, Conte Tisza avea perfectă dreptate și avea destul curaj, ca să încerce toate posibilitățile, mergând până la limita extremă a concesiunilor, ca să-și atingă ținta. El își dădea seama și a spus-o, că Ungaria se găsește la o răspântie istorică și că rezolvarea chestiunii naționalităților „este de cea mai mare importanță pentru existența națiunii maghiare”.

Concepția lui Tisza, dela care nu s'a putut abate, a rezumat-o singur în următoarele cuvinte: „statul național maghiar își caută realizarea misiunii sale naționale în înțelegere frățească cu cetățenii nemaghiari din țară”.

În cursul tratatelor, ideile lui Tisza au evoluat. La început, în 1910, a declarat: „stau gata cu brațele deschise să închei un pact cu concetățenii mei nemaghiari, cu partidele naționalităților însă nu voi încheia niciodată compromisuri”. Totuși, în iarna anului 1913 și 1914, a tratat oficial cu partidul național român și într'un discurs lung, rostit, în Cameră, la 20 Februarie 1914, a arătat, după notele pe cari le-a făcut în cursul tratatelor, toate concesiunile pe cari le-a putut oferi Românilor.

Cea dintâi ... Cu prilejul acestor tratative, impuse de even-
biruință a lui nimentele externe, s'au întâlnit reprezentanții celor
Maniu asupra două neamuri față în față, Conte Ștefan Tisza și
lui Tisza. Iuliu Maniu.

Francisc Ferdinand cu proiectele sale federale trăia încă, împăratul Francisc Iosif își țara bătrânețele nepu-
tincioase și boala monarhiei spre mormânt.

În Ardeal, după alegerile din 1910, s'a așternut o atmosferă apăsătoare, cu nemulțumiri adânci. Atacurile continue ale puterii de stat și ademenitoarele promisiuni ale lui Tisza au început să slăbească forța de rezistență a conducătorilor și să rărească rândurile disciplinei și solidarității naționale. Congrua preoților, școlile de stat și amestecul organelor administrative în manifestările vieții naționale au făcut pe mulți cărturari să-și plece capul și să se împace cu o înfrățire maghiaro-română. Maghiarizarea a început

să fie tot mai simțită și în pătura rurală a satelor. În cursul vremii regiuni întregi dela periferia teritoriului locuit de Români au început să-și piardă caracterul etnic și să se înstrăineze. Orașele deveneau încetul cu încetul centre de propagandă al șovinismului evreo-maghiar.

Singura rază de lumină, răspânditoare de nădejdi, venea din România, care, în vara anului 1913, reușise că dicteze pacea dela București popoarelor din Balcani. În locul vechilor rivale, Austria și Rusia, cari se considerau ocrotitoarele popoarelor din peninsula balcanică, se ridicase Țara românească la rangul de arbitru între cei ce nu-și puteau împărți prada cucerită dela Turci. Intrigile austriece și rusești nu au isbutit să împiedice România să-și impună voința și să inaugureze o politică proprie în sud-estul european.

Contele Ștefan Tisza, după anexarea Bosniei și Herțegovinei, în 1908, își dădea seama, că un război pentru monarhia habsburgică este inevitabil. Cunoștea stăruințele marelui stat major austriac de a întreprinde războaie preventive împotriva Serbiei și a Italiei, pentru a nu lăsa timp inamicilor monarhiei să se închege într'o coaliție la momentul oportun. Tisza știa, că în 1909, monarhia proectase un război împotriva Serbiei, pe care voia să o desființeze, iar, în 1911, după expediția Italiei în Tripolitania, Austro-Ungaria vroia să se răfuiească și cu aliata sa. Austria era hotărâtă să atace Serbia și în 1912, când s'a declarat primul război balcanic. De fiecare dată a fost împiedicată de Germania. Tisza, în colaborare cu ministrul de externe Berchtold, au îndemnat Bulgaria să se despartă de aliații ei și să provoace al doilea război balcanic. Triumful României și înfrângerea Bulgariei a fost o lovitură dureroasă pentru monarhia habsburgică și pentru politica lui Tisza.

Tisza era în cele mai bune relațiuni cu Wilhelm II și se bucura de aprecieri elogioase din partea acestuia. Arhiducele Francisc Ferdinand, în întâlnirile ce le-a avut cu împăratul Germaniei, abia l-a putut convinge, că Ungaria și în special politica lui Tisza, reprezintă cele mai mari pericole pentru Tripla alianță și pentru alianța acesteia cu România. Împăratul Germaniei — informat în acelaș sens și de Regele Carol I — s'a angajat să stăruie pe lângă Tisza să înceteze cu persecuțiile împotriva Românilor, deoarece „cauza românească” e cauza Triplei înțelegeri.

Sub aceste presiuni externe și-a revizuit Tisza părerile și a recunoscut partidul național român, desființat de antecesorii săi, și a început tratative oficiale cu comitetul național român.

În darea de seamă despre aceste tratative, făcută în fața parlamentului, la 20 Februarie 1914, Tisza a declarat că concesiunile puse în vedere Românilor nu schimbă „structura de drept a statului ungar”, nici „caracterul național al acestui stat” și ele nu stîrbesc „politica națională de unica ei forță”, adică de unitatea organică a statului.

Contele Tisza era un bărbat de stat prea priceput și prea bine informat, ca să nu-și dea seama de imensele dificultăți cari se așterneau în calea politicii sale, dar nu putea renunța la ea nici de dragul împăratului Germaniei, nici de dragul Triplei înțelegeri.

În tratativele cu românii și-a călcat pe suflet și a mers până la limita trasă de conștiința sa de ungar.

Dosarele comitetului național român despre aceste tratative nu s'au publicat. Se spune că ele s'au pierdut. Unele note inedite există în lăsamântul lui Valer Braniște. Dar știu, că foarte multă lume înclina și stăruia să se primească propunerile lui Tisza. Interlectuali de seamă, între cari mai înainte era și Valer Braniște, stăruiau pentru o înțelegere cu Ungurii. În comitetul național s'au ținut ședințe agitate, în cari se auzeau glasuri de împăcare. Capii bisericilor doreau și ei încetarea luptelor cu statul, în schimbul avantajilor pe cari le primeau. Atmosfera era extrem de tulbure și de apăsătoare⁴.

Trebuia o conștiință trează și departe văzătoare pentru a împiedeca orice transacțiune cu guvernul ungar și cu poporul maghiar. Această conștiință a fost a lui Iuliu Maniu, care, susținută și de alții, a biruit. Comitetul național român din Ungaria, în ședința sa, ținută la 17 Februarie 1914, printr'o rezoluție, redactată în spiritul vederilor lui Maniu, a respins propunerile ministrului președnte ungar, a Contelui Ștefan Tisza.

A fost cea dintâi biruință a lui Maniu asupra lui Tisza, care a avut urmări.

Triumful lui Maniu.

În curând s'a deslănțuit războiul mondial. Din documentele publicate de șeful de stat ~~BC~~majoral armatei austro-ungare, Feldmareșalul Conrad, rezultă, că, din cauza nereușitei tratativelor cu comitetul național român, Contele Tisza s'a împotrivit declarării războiului împotriva Serbiei. La 8 Iulie 1914 a înaintat împăratului un lung memoriu în care motiva pentru ce nu crede că e momentul potrivit să înceapă ostilitățile împotriva Serbiei. Se temea de o revoluție a Românilor din Ungaria, de atacul României alături de Ruși și de năvălirea armatelor române în Ardeal. Tisza propunea amânarea conflictului armat până când, printr'o acțiune diplomatică, monarhia va putea câștiga Bulgaria de partea puterilor centrale. Tisza, în consiliul de miniștri pentru afacerile comune, ținut în Viena, la 19 Iulie 1914, nu a aprobat nota adresată Serbiei, decât după ce Contele Berchtold a declarat, că monarhia nu urmărește cuceriri în Serbia. Tisza se temea de trialism. Chiar și după mobilizarea armatei austro-ungare, la stăruința lui Tisza, au fost reținute două corpuri de armată pentru a împiedeca o revoluție românească și pentru a apăra Transilvania împotriva unui atac din partea României.

În planul de operațiuni al armatei austro-ungare împotriva Rusiei se prevedea și colaborarea armatei române și maresalului Conrad o soțotea chiar hotărâtoare (entscheidend), deaceea, după deschiderea ostilităților, a stăruit mereu ca Austria să câștige România de partea sa cu orice jertfe, dar nu a reușit.

După bătălia dela Marna, în 1914, și după cucerirea Bucovi-

⁴ La începutul anului 1938, a apărut lucrarea lui I. Mihu, despre tratativele cu Tisza din 1910, tratative cari, desigur, au servit de bază celor începute în Februarie 1913.

nei și a Galiției de către Ruși, insistențele dela Berlin și Viena pe lângă Tisza, ca să se înțeleagă cu Românii din Ardeal s'au întezit. Tisza scăpase de teama revoluției românești în Ardeal și de frica năvălirii oștirii române peste Carpați. Când Ungaria era amenințată de Ruși a început să vadă în Români niște „adevărați frați”, cari își varsă sângele pentru patrie.

A chemat din nou în cabinetul său din Budapesta pe cei mai de seamă membri ai Comitetului național român, în frunte cu Iuliu Maniu. Era toamna, când ruginesc frunzele și când dualismul avea să-și numere bobocii înțelepciunii politice. În timpul când fruntașii români discutau cu distinsul prim ministru al Ungariei condițiile de împăcare, a sunat telefonul: „Halo! Aici Sighetul Marmăției. Am onoare a vă raporta că patrulele cazacilor au trecut strămtorile Carpaților și că Varmeghia (autoritățile județene) a luat-o la fugă”.

Fața lui Tisza s'a crispat, oțelul ochilor săi s'a întunecat și spatele i s'a încovoiat de durere. Clipă de tăcere, penibile. Fruntașii români se uitau unii la alții...

Tisza, după ce s'a recules, a declarat: „sunt gata să vă fac cele mai largi concesiuni. Vă dau tot ce ați cerut, în iarna trecută”. Vocea și mâinile îi tremurau.

Atunci au sclipit triumfători alți ochi de oțel, ai lui Iuliu Maniu, și cu o răceală elegantă a răspuns, că Românii doresc deplina autonomie națională, conform programului din 1848, că nu se mai mulțumesc cu cererile din iarna trecută.

Tisza a tăcut. S'a uitat lung la „frații români” din cabinetul său de lucru și înfrânt a șoptit: „condiția asta nu o poate mistui stomacul maghiar”.

Iuliu Maniu, spre uimirea tovarășilor săi, a replicat calm și senin: firește, că nu, deoarece națiunea maghiară a trăit mereu într-o iluzie greșită, decenii de-a rândul a fost exaltată de un spirit intolerant de dominațiune și de un șovinism brutal. Acum, când Ungaria e la strămtoare, nu mai poate face calea întoarsă și nu poate să dărâme ceeace a clădit generații de-a rândul. Iată cum se plătesc toate erorile și toate rătăcirile. Și Maniu le-a înșirat plastic pe toate. Apoi a încheiat, deoarece neamurile noastre nu se pot înțelege, e mai bine să așteptăm voia și hotărârea lui Dumnezeu.

Conștiința calvinului Tisza a tresărit. S'a ridicat și, întinzând mâna fruntașilor români, s'a depărțit de ei cu: Fie voia lui Dumnezeu!

Deoarece Germania ținea cu orice preț să câștige România de partea puterilor centrale, în 1915, a tratat direct, prin emisării săi, cu românii ardeleni, peste capul lui Tisza. Maniu a împiedecat din nou orice înțelegeri cu puterile centrale. Nu era îngăduit ca Românii din monarhia habsburgică să pună piedica unui angajament în calea politicii regatului român, care dela isbucnirea războiului avea în mâinile sale frânele și răspunderea întregii politici a neamului românesc.

Atunci a hotărât Tisza să scape de acest om periculos, care tratează cu Berlinul pe la spatele său, și a dat ordin să fie înrolat și trimis pe front, deși nu fusese soldat și deși legile îl dispensau de serviciul militar. Tisza credea că va scăpa de destinul ce-l aștepta:

înlăturând din drumul său pe acest reprezentant al neamului românesc.

Voia lui Dumnezeu s'a împlinit. Nu a fost ucis cel trimis la moarte, ci s'a prăbușit reprezentantul cel mai neaș al neamului unguresc, doborât de gloanțele propriilor săi conaționali și împreună cu el s'au năruit și visurile imperialismului maghiar.

Pe ruinele Ungariei s'a ridicat imperiul românesc al consiliului dirigent.

Lupta dintre cele două neamuri s'a încheiat cu triumful politice reprezentată consecvent și conștient de Iuliu Maniu.

Așa a hotărât Dumnezeu de care a ascultat conștiința evlavioasă a smeritului avocat din Blaj.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

